

СУМСЬКІ «СЛОВО»-ЗНАВЧІ КОНФЕРЕНЦІЇ

Геніальна пам'ятка літератури Київської Русі «Слово о полку Ігоревім», будучи винятково оригінальним і цінним за ідейно-художньою сутністю твором, впродовж уже двох століть, а саме з часу його відкриття (в кінці XVIII ст.) і першої публікації (1800 р.), заслужено користується світовою славою. Це пояснюється у великій мірі його актуальністю, активним перегуком з нашою сучасністю. Щирий заклик до єднання в боротьбі з силами зла, що загрожують мирному життю «ратаїв» — простих трудівників, геніально закарбований невідомим автором у «Слові», ще довго хвилюватиме читачів і слухачів. Не випадково його 800-річчя відзначалося 1985 року за ухвалою ЮНЕСКО в світовому масштабі, бо це твір неперехідного значення, ідеї миру й гуманізму якого близькі народам усього світу.

Автор «Слова о полку Ігоревім» пристрасно виразив життєво важливі інтереси поспільства Київської Русі свого часу, приділивши пильну увагу найактуальнішим проблемам. У його полі зору перебуває історичне життя і повсякденна діяльність як князівсько-феодальної верхівки, так і простолюду. Славлячи героїзм на бранному полі в ім'я захисту батьківщини, автор «Слова» ратував не за війну, а за мирне життя на рідній землі. Активна боротьба за нього — ось у чому гуманістичний пафос цього славетного твору.

«Слово о полку Ігоревім», з'явившись у кінці XII століття, з новим інтересом почало сприйматися після його відкриття. Воно відразу стало предметом пильного дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених.

З особливою силою спалахує інтерес до «Слова» в часи ювілеїв. Це стосується, зокрема, його 800-річчя, яке яскраво засвідчило посилену увагу до цього твору громадськості, насамперед його дослідників.

Характерно, що під час підготовки та відзначення ювілеїв «Слова о полку Ігоревім» дуже помітно зростає інтерес до нього не лише в наукових центрах, але й на периферії. Переконливим свідченням цього можуть бути результати сумських наукових конференцій, присвячених проблемам «Слова».

Підготовка до 800-річчя «Слова о полку Ігоревім» у Сумах, у першу чергу в педінституті й обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, розпочалася заздалегідь. За десять років до ювілею була видана (під рубрикою Сумського педінституту) брошура автора цих рядків «Проблеми хронології, авторства й реставрації тексту «Слова о полку Ігоревім» (Суми, 1975), якій передували газетні статті про зв'язок цього твору з древньою Чернігово-Сіверщиною, що викликало, зосібна у місцевій пресі, цілий ряд передювілейних публікацій і визначило основний напрямок майбутніх сумських «Слово»-знавчих конференцій (у загальному визначенні також у новій редакції згаданої брошури — «Проблеми вивчення «Слова о полку Ігоревім». Суми, 1980).

Ювілейних «Слово»-знавчих конференцій у Сумах проведено три — в 1983, 1984 і 1985 роках. Спочатку було вирішено організувати лише одну конференцію, а саме напередодні ювілею — у 1983 р. Однак її успіх спричинився до появи ще двох наступних, а також подальших — вже не ювілейних сумських «Слово»-знавчих конференцій, цикл яких планується замкнути теж ювілейною конференцією у 2000-му році (присвяченою 200-річчю першого видання «Слова»). В цілому таких конференцій відбулося вже сім (і заплановано ще три до 2000 року). До кожної з них виданий збірник розширених тез доповідей і матеріалів.

Характерною рисою сумських «Слово»-знавчих конференцій є те, що вони мають проблемно-тематичний характер. З тої чи іншої проблеми на цих конференціях обговорюються різні точки зору і формуються оптимально об'єктивні їх розв'язання. Учасники конференцій в атмосфері обміну думками та дискусій визначають провідні тенденції, захищають свої позиції.

Перша сумська «Слово»-знавча конференція (1983 р.) була присвячена найважливішим проблемам «Слова» (див.: Актуальные проблемы «Слова о полку Ігоревім».

Суми, 1983), включаючи й ті, «які так чи інакше пов'язані з давньою Чернігово-Сіверщиною. До них належать: уточнення часу і визначення місця виникнення «Слова», з'ясування географічної і соціальної приналежності його автора, а також розкриття деяких питань, пов'язаних з маршрутом походу Ігоря» (там же, с. 5). Переважна більшість учасників цієї конференції підтримала думку про те, що досліджувана пам'ятка написана в літньо-осінній період (пізнього літа — ранньої осені) 1185 року на Чернігово-Сіверщині близько до Ігоря Святославича людиною, найвірогідніше його радником, літописцем і співцем, а в минулому — учителем-наставником. Ця точка зору висловлювалась не тільки в доповіді голови оргкомітету сумських «Словознавчих конференцій» (автора цих рядків), а й таких учених, як М. Ф. Котляр, В. М. Мельник, Б. Л. Корогод, І. З. Баскевич та ін. На цій же конференції було підняте (С. С. Воїновим) актуальне питання про створення у Новгороді-Сіверському музею «Слова о полку Ігоревім», яке ставилося і на трьох наступних конференціях, доки, нарешті, не було в певній формі реалізоване в кінці 1990 року.

Перша сумська «Словознавча конференція одержала високу оцінку громадськості (про це свідчать відгуки в місцевій пресі, газетах «Советская культура», «Радянська освіта», журналі «Пам'ятники України» та ін.), що надихнуло її учасників, переважно вчених Чернігово-Сіверського регіону. Їх особливо зацікавили питання про зв'язки «Слова» саме з цим древнім краєм. Ось тому було вирішено провести другу сумську «Словознавчу конференцію на цю тему, яка й відбулася 1984 року (див.: «Слово о полку Ігоревім» і Чернігово-Сіверщина. Суми, 1984). Конференція підтвердила приналежність автора «Слова» до Чернігово-Сіверщини, яка є «материнською землею цієї унікальної пам'ятки східнослов'янської старовини». Було підкреслено також, що «автором або співавтором Чернігово-Сіверського літопису, перш за все «літописця» Ігоря Святославича, і автором «Слова» є одна і та ж особа» (с. 7), про що говорилося і на першій конференції (Актуальные проблемы..., с. 11).

1985 року — у власне ювілейний рік «Слова» — відбулася третя сумська конференція, йому присвячена, на тему зв'язків цього немирущого твору з нашою сучасністю (див.: «Слово о полку Ігоревім» і наша современность. Суми, 1985). На ній розглядалися тогочасні трактовки головніших проблем «Словознавства», включаючи питання хронології і пошуку власного імені автора «Слова», що привело до заперечення спроб датувати цю пам'ятку 1186—1188 і пізнішими роками (а не 1185 р.) і тим більше приписувати її князю Володимирі Ярославичу. Тут же намітилися нові трактовки причин походу Ігоря на половців, що знайшло своє подальше продовження на п'ятій (1990 р.) конференції.

Всі три сумські ювілейні конференції, а також публікації їх учасників отримали схвальні відгуки ряду спеціалістів (див., наприклад, щорічник «Наука і культура», вип. 19. К., 1985, с. 273—276; збірник «Літературна панорама. 1986». К., 1986, с. 244, 247, 248 та ін.). Було визнано, що «Суми стали своєобразним центром підготовки к 800-літтю «Слова о полку Ігоревім» (Петр Ткаченко. Слава Ігоревой рати, М., 1987, с. 87), що сформувалася «сумська група дослідників «Слова» (Степан Пінчук. Чарівне зерно поезії. К., 1986, с. 268). До речі, цю групу називати сумською можна лише відносно, лише за місцем проведення її конференцій. Адже в них брали участь, крім співробітників Сумського педінституту та різних обласних організацій (пам'яток історії та культури, «Знання», любителів книги, журналістів, музеїв), співробітники Академії наук України, працівники Чернігівського, Харківського, Кам'янець-Подільського, Київського, Курського педінститутів і Ужгородського університету, викладачі та вчителі училищ і шкіл Путивля, Гомеля, Лубен, письменник Володимир Малик та ін. Поруч з відомими знавцями «Слова» в сумських конференціях брали участь його шанувальники, аспіранти, студенти, краєзнавці. Отже, згуртувався значний колектив, який зажадав подальшої діяльності в царині освоєння і дослідження знаменитої пам'ятки. Так виникла ідея заснування постійно діючого семінарію по вивченню «Слова о полку Ігоревім» при Сумському педінституті, який розпочав роботу з кінця 1986 року (а закінчив її в 1992 р.). Цей семінарії продовжив справу, провівши у Сумах три наступні «Словознавчі конференції (1988, 1990 і 1992 рр.).

Перша наукова конференція учасників сумського семінарію по вивченню «Слова о полку Ігоревім» відбулася в 1988 році. Її темою стало обговорення наслідків і перспектив дослідження цього твору за матеріалами, що з'явилися у зв'язку з його 800-річчям (див.: Результати і перспективи дослідження «Слова о полку Ігоревім» (по матеріалам, появившимся в зв'язку з його 800-літтем). Суми, 1988). Вона була четвертою в ряді сумських «Словознавчих конференцій». На цій конференції виступили з доповідями й нові учасники, в тому числі з Академії наук України, Брестського педінституту та ін. Конференція, підбиваючи підсумки зробленого за період підготовки і святкування ювілею «Слова», відзначила вагомість внеску «сумської групи» його дослідників у загальну «Словіану», в цілому схваливши ті шляхи розв'язання основних проблем досліджуваного твору, які визначились на попередніх трьох конференціях. У кінці збірника розширених тез доповідей і матеріалів подається орієнтовний тематичний план сумських наукових конференцій з 1988 до 2000 року, які мають відбуватися один раз у два роки.

Друга наукова конференція учасників семінарію по вивченню «Слова» (п'ята в загальному рахунку сумських «Словознавчих конференцій») пройшла 1990 року. В

Ті організації взяли участь уже не лише Сумський пединститут і обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, а й Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук України. Учасниками стали, крім ряду попередніх, «Слово»-знавці нових регіонів України й Білорусії, а також Москви, Ленінграда, Смоленська, що засвідчує зростання авторитету сумських конференцій:

Темою цієї конференції було з'ясування історизму і обставин виникнення «Слова» (див.: «Историзм и обстоятельства возникновения «Слова о полку Игореве», Суми, 1990). Ті учасники внесли немало нового в розуміння сутності історизму «Слова» і тих причин, які викликали його до життя, включаючи причини походу Ігоря Святославича на половців восною 1185 року та визначення місця знаходження Тьмутаракані. В основному висновок звівся до того, що цей похід був обумовлений комплексом історичних причин, диктувався «ї егоїстичними інтересами, і економічними та політичними обставинами, які тиснули на новгород-сіверського князя», що похід його «зовнішню обітню не відрізнявся від звичайного сепаратного воєнного заходу, а по суті мав більш широкі і серйозні плани» (там же, с. 5). Це не могло не вплинути на характер появи і зміст «Слова».

Сумські «Слово»-знавчі конференції стали зразком для деяких інших конференцій. Так, не без їх впливу проведено в жовтні 1986 року чернігівську обласну науково-методичну конференцію, присвячену 800-річчю «Слова», конференція в Путивлі на тему «Слово о полку Игореве» і Путивльщина» (січень 1987 р.), дві зональні конференції в Пермі під девізом «Слово о полку Игореве» на Уралі» (1988 і 1989 рр.). Це одне з свідчень плідності роботи сумських «Слово»-знавчих конференцій. Головним же показником цього є публікації їх учасників у спеціальних і популярних виданнях, які в переважній більшості схвально сприйняті як спеціалістами, так і рядовими читачами. А таких публікацій з'явилось немало, що підтверджують бібліографічні матеріали, зміщені в збірниках останніх сумських конференцій, а також недавно видана бібліографія публікацій по «Слову» 1968—1987 років, підготовлена Пушкінським Домом (Слово о полку Игореве. Библиографический указатель (1968—1987 гг.). Л., «Наука», 1991). З цих публікацій можна визначити такі: «Як читати «Слово о полку Игоревім» (Суми, 1986); «Слово о полку Игореве» в современных русских и украинских переводах (70—80-е годы)» (Харків, 1992), «Вивчення «Слова о полку Игоревім» у середній школі» (Суми, 1993), «Основні проблеми і деякі нові аспекти вивчення «Слова о полку Игоревім» у вищій школі» (Суми, 1995).

Про сутність і значення п'яти сумських наукових конференцій (1983—1990 рр.), присвячених проблемам «Слова о полку Игоревім», говорилось на перших читаннях Новгород-Сіверського музею-заповідника цієї пам'ятки (див.: Первые научные чтения. Н.-С., 1991, с. 28—30). У 1992 і 1994 роках відбулися чергові шоста й сьома конференції, на яких визначились нові завдання українських дослідників «Слова».

У шостій (третьій і останній по лінії семінарію) сумській науковій конференції взяли участь уже не лише дослідники «Слова о полку Игоревім» України і представники «Слово»-знавчої науки Білорусії та Росії, але й репрезентатори вивчення цієї пам'ятки української діаспори (див.: Проблеми хронології і авторства «Слова о полку Игоревім» у сучасному трактуванні. Суми, 1992). Йдеться насамперед про академіка, професора Гарвардського університету (США), а нині директора Інституту сходознавства Академії наук України Омеляна Прицака, який виступив з доповіддю «Два етюди із студій про «Слово о полку Игоревім», а також охарактеризував деякі праці своїх колег. Крім цього, доктор філологічних наук, завідувач відділом давньої літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук України О. В. Мишанич зробив доповідь «Слово о полку Игоревім» у дослідженнях зарубіжних українців». Це внесло свіжий струмінь у вивчення всебітньо відомого твору, з ряду його проблем відкрило нові аспекти, викликало дискусії, а головне — зумовило постановку питання про необхідність об'єднання сил у справі глибшого дослідження «Слова», зокрема про створення з цієї метою всеукраїнського центру або хоча б осередку. Учасники шостої сумської конференції зійшлися на тому, що такий осередок фактично вже існує, що його місце — в Сумах, де відбулося вже кілька наукових конференцій з проблем «Слова», а тому саме тут — при кафедрі світової літератури пединституту — слід створити замість семінарію республіканський осередок. Цю ініціативу підтримали Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук України і Міністерство освіти України. Отже, створення осередку по вивченню «Слова о полку Игоревім» набуло надійну гарантію, хоча його робота ускладнюється проблемою фінансування, що стосується в першу чергу витрат на видання матеріалів конференції, а також кращих робіт їх учасників.

Сьома республіканська наукова конференція (будучи першою по лінії республіканського осередку по дослідженню «Слова») відбулася в Сумах 1994 року. На ній визначилась важлива проблема специфіки «Слова о полку Игоревім» (див.: Специфіка «Слова о полку Игоревім» як літературної пам'ятки. Суми, 1994). Ця конференція підтвердила здатність республіканського осередку вирішувати важливі питання «Слово»-знавства, що настійно потребує глибокого освоєння в даній галузі національних надбань. У той же час ми не маємо навіть повної бібліографії праць про «Слово» українських дослідників, укладання якої є нелегким завданням. До його вирішення

вже є певні підступи, частково здійснені й учасниками сумських конференцій. У цьому напрямку слід активізувати й поглиблювати роботу. Крім того, необхідно створити біо-бібліографічну персоналію найвідоміших українських дослідників «Слова». Це буде сприяти належній оцінці ролі й місця нашого «Слово»-знавства в світовій галузі цієї науки, сутності внеску українських учених у її розвиток. Взагалі розробка проблеми розвитку української науки про «Слово о полку Ігоревім» вкрай необхідна, оскільки вона впродовж майже двох століть або замовчувалась, або «прислужувалась» до російського «Слово»-знавства. Ось чому наукове освітлення історичного шляху саме українського «Слово»-знавства є одним з актуальних завдань, яке постає перед учасниками сумських наукових конференцій і всіх українських дослідників «Слова».

Щойно нагадані завдання тісно пов'язані з теж давно назрілою проблемою створення українського енциклопедичного словника «Слова о полку Ігоревім» (зразки подібних робіт уже з'явилися в Білорусі і Росії). Потреба в цьому велика. Однак підготовка українського словника зі «Слово»-знавства є справою дуже копіткою і трудомісткою. Таку складну працю не можна успішно виконати без наявності наукового «Слово»-знавчого центру, організація якого є очевидною необхідністю.

Нові завдання, які постають перед українськими «Слово»-знавцями, обумовлені самим життям, розвитком нашої науки в світлі сучасних вимог. Їх здійснення можливе лише при згуртуванні сил дослідників «Слова о полку Ігоревім» України та української діаспори, а в ряді випадків ще й при допомозі знавців цієї пам'ятки Росії, Білорусі та деяких інших країн.

Павло ОХРИМЕНКО.

ПРО АВТОРІВ

ШЕВЧЕНКО Віктор Миколайович — кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України Чернігівського педінституту.

ДЕМЧЕНКО Тамара Павлівна — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернігівського педінституту.

КОВАЛЕЦЬ Яків Феофанович — краєзнавець, завідувач відділом Чернігівської обласної молодіжної газети «Гарт».

КАРНАБЕД Андрій Антонович — краєзнавець, кандидат архітектури, член-кореспондент української академії архітектури, проживає у Чернігові.

МОРОЗОВ Олександр Сергійович — старший науковий співробітник відділу історії Ніжинського краєзнавчого музею.

СКРЕКА Микола Іванович — начальник ремонтно-будівельного цеху ЧАЕС.

ДЕЙНЕГА Олена Миколаївна — майстер готельного комплексу «Котеджі» у Славутичі.

БОЙКО Володимир — аспірант інституту історії України НАН України.

БІЛОКІНЬ Сергій Іванович — головний редактор журналу «Наше минуле».

ВЕРБА Ігор Володимирович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник інституту української археології та державознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

ПАВЛЕНКО Сергій Олександрович — головний редактор журналу «Сіверянський літопис».

ЛЕП'ЯВКО Сергій Анатолійович — кандидат історичних наук, викладач Чернігівського педінституту.

ПАНЬКОВ Олександр Тимофійович — начальник податкової інспекції (м. Біла Церква).

ПРИГОРОВСЬКИЙ Віталій Михайлович — краєзнавець — головний редактор райгазети «Ніжинський вісник».

САПОН Володимир Миколайович — поет і краєзнавець, завідувач відділом освіти і науки обласної газети «Деснянська правда».

РЕШЕТНЮК Раїса Іванівна — актриса Чернігівської філармонії, депутат Чернігівської міськради.

ЛИСИЙ Ігор Едуардович — аспірант Сумського педінституту ім. С. Макаренка.

ГАЛУШКО Олександр — студент п'ятого курсу історичного факультету Чернігівського педінституту.

ПРИЙМАК Віктор Володимирович — археолог (м. Суми).

ВЕРЕНЯ Наталя Миколаївна — бібліотекар 1-ї категорії (м. Чернігів).

ЧУДОВСЬКА Лариса Іванівна — бібліограф (м. Чернігів).

ГРОМОВА Валентина Олексіївна — член Спілки журналістів України (м. Чернігів).

КОВАЛЕНКО Олександр Борисович — декан істфаку Чернігівського педінституту, заслужений працівник освіти України.

ОХРИМЕНКО Павло Павлович — доктор філологічних наук, професор Сумського педінституту, керівник республіканського осередку дослідження «Слова».